Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Checklist

Gemeenten bij het opstellen van een kerkenvisie

Op 10 november 2018 hebben de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de VNG, kerkvertegenwoordigers en andere betrokken partners 'Samenwerkingsafspraken 2018-2021 Programma Toekomst Religieus Erfgoed' getekend, waarin deze partijen onderschrijven dat het opstellen van kerkenvisies van belang is en dit willen stimuleren.

Met een kerkenvisie wordt beoogd om in gezamenlijkheid met kerkeigenaren, burger- en erfgoedorganisaties een duurzame toekomstvisie te ontwikkelen voor de kerken binnen een gemeente. In de jaren 2019 t/m 2021 stelt de Minister van OCW middelen beschikbaar zodat gemeenten hiertoe in staat worden gesteld. Wanneer u als gemeente overweegt een kerkenvisie op te stellen, dan is het goed om een aantal zaken vooraf te overdenken. Hieronder treft u daartoe een beknopte checklist[1] aan.

1 In het eerste kwartaal van 2019 verschijnt een uitgebreidere handreiking gebaseerd op de ervaringen van eerdere kerkenvisies en voortbouwend op bestaande handreikingen en dergelijke. Hierin zijn naast praktijkvoorbeelden ook concrete tips & tricks en instrumenten opgenomen. Denk hierbij aan een enquête voor kerkeigenaren, vitaliteitscan, kerkenpas-poorten en manieren om tot waarderen te komen.

☐ Doelstelling

Voorafgaand aan het opstellen van een kerkenvisie is het als gemeente goed om na te denken over de doelstelling van de visie. Elke initiatiefnemer van een kerkenvisie staat voor een andere uitdaging. Misschien zijn diverse kerken al aan de eredienst onttrokken, of is er door het fuseren van parochies mogelijk maatschappelijke commotie ontstaan. Wellicht vormt de aanwezigheid van kerkhoven een centraal vraagstuk. Of ligt de gemeente in een krimpregio waar nog een extra opgave speelt. Ook is de vraag welke partijen gaan meedoen in de visie en welke rol neemt de gemeente op zich? En wat beoogt u als resultaat?

☐ Doorlooptijd

Het opstellen van een kerkenvisie is vaak een complex proces waar veel partijen bij betrokken zijn en veel verschillende belangen een plek moeten krijgen. Er is dan ook tijd nodig om elkaar te leren kennen, elkaars taal te leren spreken, wederzijds vertrouwen op te bouwen en in gezamenlijkheid tot afspraken te komen. Reken voor de doorlooptijd van een kerkenvisie dan ook minimaal een jaar; in de praktijk is dat zelfs vaak langer.

☐ Draagvlak

Tijdens het proces van de totstandkoming van een kerkenvisie wordt het gesprek gevoerd tussen een veelvoud aan partijen. Het is van belang dat die partijen met regelmaat terugkoppelen en zich gedragen voelen door hun achterban. Voorkomen moet worden dat afspraken gemaakt worden met vooruitgeschoven woordvoerders die op onvoldoende rugdekking kunnen rekenen. Daarbij is het niet alleen van belang om draagvlak bij de achterban te behouden, maar ook om het mandaat om te kunnen handelen te hebben. Voor een gemeente betekent dit dat bestuurlijk draagvlak essentieel is. Voor een kerkelijk vertegenwoordiger geldt eveneens dat bestuurlijk draagvlak binnen het kerkbestuur noodzakelijk is. Daarbij komt dat er, verschillend per kerkgenootschap, ook instemming nodig is van een ledenvergadering of hogere instantie (zoals bisdom of toezichtcollege).

☐ Organisatie

Het is belangrijk om zaken goed te organiseren, ongeacht of een gemeente er voor kiest een kerkenvisie zelf op te stellen of deze uit te besteden. Enerzijds moeten activiteiten naar buiten toe uitgevoerd worden zoals het inventariseren van betrokkenen, het inventariseren van kerkgebouwen en het voeren van gesprekken. Maar de praktijk leert dat er minstens zo'n grote opgave ligt intern om partijen op te zoeken en te verbinden, zoals vergunningen, openbare ruimte, economie of evenementenorganisatie. Het is echter hoe dan ook van groot belang dat één iemand binnen de gemeente het aanspreekpunt is en verantwoordelijkheid draagt voor de voortgang van het proces, de verschillende betrokken disciplines meeneemt, zorg kan dragen voor de (politieke) besluitvorming en acties kan ondernemen ter borging van de opgedane resultaten.

☐ Vrijwilligers/professionals

Een belangrijk aandachtspunt bij het opstellen van een kerkenvisie is het verschil in inzet die professionele krachten kunnen leveren (ambtenaren van een gemeente, ingehuurde experts of professionele medewerkers van erfgoedorganisaties) versus de inzet die vrijwilligers kunnen leveren (kerkbesturen, burgers of lokale erfgoedverenigingen). Vrijwilligers, zo leert de ervaring, leveren vaak veel inzet, tonen betrokkenheid en beschikken veelal over bijzondere en specifieke kennis. Maar er zijn ook grenzen aan wat van hen verwacht mag worden in termen van 'stukken lezen', vergaderen, het telkens weer aanwezig zijn, kennis die de eigen gemeente overstijgt etcetera. Het is goed om dat onderscheid ook bespreekbaar te maken.

☐ Uitvoering (intern/extern)

Het zelf opstellen van een kerkenvisie of het uitbesteden hiervan is afhankelijk van de omstandigheden. Elke keuze levert daarnaast voor- en nadelen op. Een aantal praktijkervaringen op een rijtje.

Redenen om het zelf te doen	Redenen om het uit te besteden
De gemeente kent de cultuur van de mensen en kan hier met het inrichten van het proces en het aangaan van de dialoog rekening mee houden	Het opstellen van een kerkenvisie kost veel tijd en inzet van menskracht
Een extern bureau komt, maakt en gaat. Door het zelf te doen ontstaat meer continuïteit. Bovendien biedt het mogelijkheid om de visie actueel te houden en te implementeren in beleid, zoals aansluiten bij de Omgevingsvisie	Als het vertrouwen in de gemeente vanuit bijvoorbeeld de samenleving niet groot is, kan dit beperkend werken voor de dialoog
Gemeenten zijn het bevoegd gezag als het gaat om vergunningen en hebben vaak veel kennis en ervaring in huis op het terrein van gebouwen, monumenten en sociale en economische verbanden in de stad of het dorp. Ze zijn vaak op de hoogte van ontwikkelingen rondom individuele gebouwen	Processen als deze begeleiden is een vak apart en vereist bepaalde competenties (inlevingsvermogen, verbindend handelen, proceskennis, kennis van en affiniteit met de kerkelijke wereld)

☐ Onderdelen kerkenvisie

Grofweg bestaat een kerkenvisie uit een aantal onderdelen:

- verkennende gesprekken voeren (wat speelt er in onze gemeente?)
- inventariseren en vastleggen (welke opgave, partijen, kerkgebouwen, interieurs en collecties?)
- alle partijen bijeenbrengen en dialoog op gang brengen;
- afspraken maken over rolverdeling en verantwoordelijkheden van betrokken partijen
- proces van afweging en keuzes maken begeleiden
- keuzes integreren/synthetiseren en verwoorden.

In de praktijk zullen de verschillende onderdelen niet achtereenvolgens plaatsvinden maar is de kans groot dat dit parallel aan elkaar gebeurt.

☐ Geld

Vanaf 1 januari 2019 tot eind 2021 stelt het Ministerie van OCW via een decentralisatie-uitkering middelen aan gemeenten beschikbaar voor het opstellen van een kerkenvisie. Aanvragen kunnen ingediend worden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Zoals al onder organisatie aangegeven, betekent het opstellen van een kerkenvisie echter ook iets qua inzet van mensen en middelen. De decentralisatie-uitkering zal naar alle waarschijnlijkheid slechts een deel van de benodigde inzet dekken van de benodigde inzet. Er dient dan ook rekening mee gehouden te worden dat de gemeente ook binnen de reguliere urenraming c.q. budget een deel van de gevraagde inzet zal moeten ondervangen.

☐ Data

Om een goed beeld te krijgen van de opgave binnen de gemeente, is goede basisdata van belang. Binnen de RCE wordt samen met partners voor de duur van het programma gewerkt aan het completeren en verbeteren van een nationaal kerkenbestand. Momenteel is al een kerkenbestand opgebouwd met informatie over alle kerkgebouwen tot en met 1970. Dat bestand wordt medio 2019 openbaar toegankelijk. Elke gemeente die start met een kerkenvisie kan dan haar eigen basisdata van daaruit opbouwen. Tot die tijd wordt op verzoek, gekoppeld aan de aanvraag voor een kerkenvisie, een datapakket op maat geleverd. Van belang hierbij is de openbaarheid en toegankelijkheid van gegevens in het kader van de AVG.

☐ Implementatie

Met het voorstelde proces van het opstellen van een kerkenvisie wordt een commitment aangegaan door diverse partijen. Na opstelling is het dus van groot belang dat hier ook gevolg aan gegeven wordt. Er zijn verschillende vormen denkbaar zoals een zogenaamd kerkenoverleg (vaste overlegstructuur), een kerkenambassadeur (vast aanspreekpunt, makelaar e.d.) en het borgen in beleid. Duidelijk is in ieder geval dat het hebben van een kerkenvisie pas het begin is van een concreet proces van uitvoering en dat rekening gehouden moet worden met een vervolg dat gedragen moet worden.

Informatie en advies

Wilt u meer weten of advies over dit onderwerp, neem dan contact op met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: InfoDesk, 033 – 421 7 456, kerkenvisies@cultureelerfgoed.nl of www.toekomstreligieuserfgoed.nl.
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort.

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.
December 2018

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.